

КАРПОВ В.В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

БОРОТЬБА ВІЙСЬКОВОГО ФОРМУВАННЯ КАРПАТСЬКА СІЧ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ СИМВОЛІКА

У статті розглядаються питання утворення Організації Народної Оборони – Карпатська Січ, що мала забезпечити стійкість державності Карпатської України та оборону її території, а також вироблення та побутування її символіки. Зазначається, що дослідження символіки військового формування Карпатська Січ є важливим так як надає пояснення виникненню та використанню таких елементів українського військового костюму як шапка-мазепинка, котильйон та ін.

Ключові слова: *Карпатська Січ, символіка, шапка-мазепинка, котильйон.*

Рутенія або Підкарпатська Русь – це офіційна назва території Закарпаття за Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р., який закріпив результати розпаду Австро-Угорської імперії та виникнення нової держави – Чехословацької республіки, до складу якої на правах автономії входила Підкарпатська Русь. Назву «Карпатська Україна» за ініціативи Августина Волошина, керівника уряду Підкарпатської Русі, було започатковано 30 грудня 1938 р.

У цей час на основі парамілітарних організацій пожежно-спортивного руху Закарпаття й постає військове формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки, яке отримало назву – Організація Народної Оборони «Карпатська Січ». [3,27] Ці події відбувалися на фоні кризи державності Чехословацької республіки, пред'явлення її територіальних претензій з боку Німеччини, Угорщини та Польщі, які розглядали цю республіку як «штучно утворену державу без сталих історичних традицій державності» і відповідно прагнули позбавити її права на існування, а отже, і права на існування навіть автономної Карпатської України. [2,280-286]

Історики в Україні піднімають питання про те, що Друга світова війна розпочалася не із поділом Польщі між Німеччиною та Радянським Союзом у вересні 1939 року, а саме із поділом Чехословаччини. Таке бачення виникло внаслідок подій в Україні у 2014 році, пов'язаних із анексією Російською Федерацією частини території України, а саме Автономної Республіки Крим, спробами утворити нове державне утворення під назвою Новоросія, що відбувалося на фоні заяв російських політиків про Україну як «штучно

утворену державу без сталих історичних традицій державності» і історичну несправедливість знаходження Криму та південних і східних областей у її складі.

Міністерством внутрішніх справ уряду Підкарпатської Русі 10 листопада 1938 р. було прийнято рішення про утворення Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), що мала забезпечити стійкість державності Підкарпатської Русі та оборону її території. За статутом право носити однострій та відзнаки мали лише дійсні члени організації, які після трьохмісячного військового вишколу і складення січової присяги отримували січову виказку – документ, що посвідчував проходження військової підготовки. [3,86]

Символіка Карпатської Січі, військового формування Карпатської України, є недостатньо дослідженою історичною темою. Саме цим і підтверджується важливість та актуальність наукових студій у цій галузі. Хоча матеріали за цією тематикою зберігаються у державному архіві Закарпатської області все ж публікації зустрічаються вкрай рідко. У системі військової символіки України історія символіки військового формування Карпатської України – Карпатської Січі є важливою тому як надає пояснення традиціям виникнення та використання таких елементів українського військового костюму як шапка-мазепинка, котильйон та ін.

Карпатська Січ попри те, що не була регулярною армією, однак, мала свій характерний кроєм однострій, оздоблений знаками розрізнення. Без висвітлення питання опрацювання та використання символіки Карпатської Січі дослідження проблематики історичних передумов, традицій української військової символіки в цілому буде незавершеним.

Отже, із прийняттям рішення про утворення Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» 12 листопада 1938 року Головний командант ОНОКС Д. Климпуш підготував проекти одностроїв і відзнак рядового та старшинського складу Карпатської Січі у яких містилися проекти шапки-мазепинки, кителя, сорочки, плаща, штанів і чобіт рядового та старшинського складу, проекти відзнак на шапку та рукава для гурткового, провідника, кошового, члена Ради, члена Команди, команданта, проекти відзнак для старшого січовика, десятника, чотаря, сотника й отамана. Основним кольором однострою був сіро-зелений. Головною вимогою, яка висувалась до проекту січового однострою під час його створення, була кардинальна відмінність від кольору, особливостей крою та системи відзнак мундирів чехословацької армії.

Розглянувши звернення Головного команданта Карпатської Січі, 17 листопада 1938 р. прем'єр-міністр А. Волошин дозволив членам Карпатської Січі носити формений однострій та відзнаки, внісши до того певні зміни. Зокрема, А. Волошин заборонив носити однострій із закритими комірами, схожими на військові однострої чехословацької армії, зазначивши натомість, що коміри уніформи січовика мають бути відкритими, як у формі пластунських старшин. Також прем'єр відзначав, що колір одностроїв не може бути таким самим або схожим на колір військових одностроїв.

Заборонено було й кишені на грудній частині уніформи січовика – однострій Карпатської Січі за кроєм та кольором мав суттєво відрізнятись від уніформи чехословацької армії. [3,87]

Відкритий комір та сорочка з краваткою надавали уніформі Карпатської Січі досить елегантного й акуратного вигляду, сформувавши цілком оригінальний і самобутній тип військового однострою в історії українських військових формувань у ХХ ст.. Шапка-мазепинка відрізнялася від аналогічних головних уборів українських збройних формувань та парамілітарних організацій першої третини ХХ ст. більш довгим навушником та шкіряним ремінцем із двома пряжками, який закріплювався зверху шкіряного або лакованого дашка. Замість кокарди до шапки пришивали синьо-жовту стрічку.

Згодом відзнаки у формі прямокутних смужок різного кольору на шапці та рукавах було замінено зірочками на знімних погонах, що надало уніформі Карпатської Січі більш військового характеру. Погони обшивалися золотистими кантами і вирізнялися формою. Окрім цього, було розширено систему військових звань, що більше відповідало стандартам військової структури.

У березні 1939 року на зібрані кошти було закуплено 150 комплектів січових одностроїв, якими обмундировано дві сотні січовиків у Хусті. На цей час кількість уніформованих членів Карпатської Січі у Хусті досягла 300 чоловік.[3,97] У той же час загальна чисельність Карпатської Січі не встановлена, однак відомо, що у всіх селах та містечках були сформовані загони чисельність яких іноді досягала 500 – 1000 чоловік.[2,283] На II З'їзді Карпатської Січі у столиці Карпатської України місті Хуст відбувся парад у якому взяло участь десять тисяч січовиків. [5,468] Більша частина січовиків одягалася у цивільне. Часто траплялися змішані форми, коли до цивільного одягу додавався один або декілька елементів військового однострою (шапка-мазепинка, китель, сорочка з краваткою чи штани типу галіфе). Слід зазначити, що змішана форма застосовувалася і у повсякденному житті і традиція ця жива і понині. Саме це свідчить про вияв у одностроях ОНОКС національного характеру.

У Карпатській Січі існували чоловічий та жіночий військові однострої. До однострою «Жіночої Січі» входили шапка-мазепинка без дашка, сорочка з краваткою, китель з нижніми кишенями, шкіряний ремінь, довга (нижче колін) спідниця, колготи і туфлі. Жінки не мали старшинських звань і не використовували відзнак. У зв'язку з тим, що в «Жіночій Січі» ще більше відчувалась нестача повного комплекту уніформи, більшість жінок ходила в цивільному вбранні, або також як і чоловіки використовували лише окремі елементи військового однострою – шапки-мазепинки, юбки, сорочки з краваткою чи китель. [3,92]

У Карпатській Україні не існувало єдиної налагодженої системи виготовлення січових уніформ, тому при кожній новій закупівлі партії одностроїв відбувалася їх певна видозміна. Так, наприклад, в одних членів Карпатської Січі дашок шапки-мазепинки був виготовлений зі шкіри, а в

інших – із пластмаси. Поряд із уніформою сіро-зеленого кольору користувалися також сіро-голубими одностроями.

Відзнаками у старшин слугували синьо-жовті обшлагаи (з двома жовтими і однією синьою смугою) і жовті галуни на кінчиках навушників шапки-мазепинки. Ширина галуна на шапці-мазепинці залежала від рівня організаційної посади того чи іншого старшини. Інколи старшинам на коміри кителя нашивали ромбики з золотистими кантами. Особливими відзнаками були нарукавні нашивки із зображенням тризуба, який на відміну від тризуба святого князя Володимира Великого замість середнього зуба мав зображення меча.

Система військових звань та функціональних посад у структурі Карпатської Січі мала багато запозичень з Української Галицької Армії та Легіону Українських Січових Стрільців.[7,25] І це не дивно, адже багато членів штабу Карпатської Січі були колишніми старшинами армій УНР, УСС та УГА. Інколи поруч з усталеною січовою системою рангів використовувалися відповідні назви з системи звань чехословацької армії, оскільки значний відсоток старшинських кадрів січовиків становили також українські офіцери чехословацької армії.

Нагородної системи у формуваннях Карпатської Січі встановлено не було. Однією із цікавих відзнак у Карпатській Січі були вироби з бісеру – так звані котильйони – нагрудні знаки, які позначали приналежність січовика до певної окружної команди. Вони виступали як своєрідні відзнаки-обереги. Їх виготовляли жінки, мистецьки оздоблюючи орнаментами та візерунками. Традиція використання котильйонів перейшла від Легіону УСС та продовжилась у Карпатській Січі і згодом в Українській Повстанській армії. [1,33; 4,155]

Військове формування Карпатської України – Карпатська Січ пройшло бойове випробування 14 березня 1939 року у боях із чехословацькими частинами у Хусті, угорським військом під Горондою та Страбичовим, у битві на Красному полі 16 березня 1939 року, із Військом Польським в районі міста Ужок, проводило партизанські дії у краї. Січовики овіяли себе славою незламних борців за незалежну Українську державу в Карпатах.

З нагоди 30-ї річниці від дня проголошення незалежності Карпатської України у 1969 р. Центральним Проводом Братства Карпатських Січовиків у Торонто під головуванням Степана Росохи, учасника боїв за незалежність Карпатської України, був випущений Хрест карпатських січовиків. Автор відзнаки Юрій Подлуський. За основу символу цієї пропам'ятної відзнаки взято трилистий хрест срібного кольору, з тонкою золотою пружкою, що відповідав усталеним народним уявленням українців на форму символічного позначення тризуба на території Закарпаття до початку ХХ ст.. [2,286] Посередині хреста розташовано герб Карпатської України, а зверху щита герба розміщено тризуб св. Володимира Великого із хрестом на середньому зубі. На реверсі щита надпис: «Карпатська Січ 1938-1939» та зображення шапки-мазепинки». [6,18]

Загалом, уніформа Карпатської Січі та її символіка містила в собі

національну традицію у способі обмундирування та знаках розрізнення українських військових формувань та парамілітарних організацій першої третини ХХ ст. Увібравши в себе чимало елементів із мундирів регулярних армій сусідніх держав, напіввійськових організацій та українських військових формацій періоду Визвольних змагань 1917-1921 рр.. однострій Карпатської Січі набув цілком самостійного та завершеного вигляду. Водночас вона мала ряд особливостей, які відрізняли її від мундирів інших українських збройних формувань ХХ ст..

Література

1. *Карпов В., Табачник Д.* Військова символіка держави. – К.: Либідь, 2007.
2. *Кравцевич-Рожнецький В., Панасенко В.* Украинские военные знаки отличия первой половины ХХ века. – К.: ООО «НПФ «Tanais», 2009.
3. *Пагіря О.* Карпатська Січ: військове формування Карпатської України. – К.: Темпора, 2010.
4. *Пахолко С., Мартин О.* Котильйон – оберіг українських вояків (1916 – 1950-ті рр.) // Військово-історичний альманах. – 2006. – ч.2(13).
5. *Росоха С.* Військо Закарпатської України / Історія Українського війська 1917 – 1995. – Львів: Світ, 1996.
6. *Семотюк Я.* Українські військові нагороди. Друге доповнене видання. Торонто. – 2004.
7. *Хома І.* Січові стрільці. Створення, військово-політична діяльність та збройна боротьба у 1917 – 1919 рр. / Іван Хома. – К.: Наш час, 2011.

V. Karpov

FIGHT MILITARY FORMATION CARPATHIAN SICH FOR STATEHOOD CARPATHIAN UKRAINE AND SYMBOLS

This paper deals with the formation of the People's Defense - Carpathian Sich, which was to provide stability and independence of Carpatho-Ukraine defense of its territory, as well as the development and existence of its symbolism. It is noted that the study of symbolism military formation Carpathian Sich is important as providing an explanation of the traditions of the origin and use of such elements as the Ukrainian military costume hat mazepynka, cotillion and others.

Keywords: Carpathian Sich, symbols, cap-mazepynka, cotillion.

Literature

1. Karpov V., Tabachnik D. Military symbols of the state. - K.: Lybed, 2007.
2. Kravtsevich-Rozhnetskyu V., Panasenko V. Ukrainian Military otlychyuya of the first signs polovyny twentieth century. - K.: ООО "NPF" Tanais ", 2009.
3. Pahiryu A. Carpathian Sich: Military of the Carpathian Ukraine. - K.: Tempora, 2010.
4. Paholko S., Martin A. Cotillion - guardian Ukrainian soldiers (1916 - 1950s) // Military History Almanac. - 2006. - Part 2 (13).

5. Rosokha S. Army Transcarpathian Ukraine / History of Ukrainian troops in 1917 - 1995. - Lviv: Mir, 1996.
6. Semotyuk J. Ukrainian military honors. Second, expanded edition. Toronto. - 2004.
7. Thoma J. Sich Riflemen. Create, political and military activities and armed struggle in 1917 - 1919 years / John Thomas. - K.: Our Time, 2011.